

**KASTAMONU BELDESİNDE, 879 (1474) TARİHİNDE,
HOŞKADEMOĞLU ALİ TARAFINDAN İSTİNSAH EDİLİP,
TEZHİPLENEN BİR KUR'AN-I KERİM**

Şeyda ALGAÇ*

**A KORAN COPIED AND ILLUMINATED BY ALI, THE SON OF HOŞKADEM,
IN KASTAMONU IN 879 (1474)**

A brief look at the centers where books were copied and illuminated in Anatolia prior to the conquest of Istanbul will show that the largest and most important place was Konya. Some other city names than Konya, such as Duvin, Harput, Diyarbakır, Aksaray and Kayseri, have survived up to the present time through the manuscripts. Although the Seljuk state was dissolved in the early 14th century, Konya still preserves its importance as the capital of both Karamanlı Beylik and Mevlevî Dervish centre. In the 15th century, however, illuminators maintained their activities in Bursa and Edirne. Towards the end of the century, Istanbul became the most important center of art, whereas Konya came to be an art centre of secondary importance.

A two-volume Koran in KMM No. 18 suggests that books were copied and illuminated in a small town of Anatolia apart from the big centers in the 15th century. In the colophon register of the work, which does not have a title page register, it is stated that it was copied and illuminated by Ali, the son of Hoşkadem, in Kastamonu in 879 (1474).

A comparison between the illumination of this work and those of its contemporary manuscripts reveals some similarities in terms of composition, motif and color. However, the artistic quality of the work is not as high as those of the ones written in Istanbul.

It is impossible to determine for whose reading it was written because the work was devoid of the title page register. With the dissolution of the Seljuk state in the late 13th century, Candarogulları Beyliği reigned in and around Sinop for years but the Beylik was dominated and conquered by the Ottoman State in the second half of the 15th century. Considering the date when the work was copied, it might be thought proper to regard the work as being among the Ottoman book works.

Key Words: Hoşkademoğlu Ali, İllüminatör, Koran

İstanbul'un fethi öncesinde, Anadolu'da kitap istinsah edilen ve tezhiplenen merkez-
lere kısaca bir göz atıldığında en büyük ve en önemli merkezin Konya olduğu görülür.

Selçuklu devlet adamlarının, üst düzey yöneticilerinin bilime ve sanata verdikleri destek bilim ve sanat insanlarının saray çevresine toplanmasını sağlamış, Selçuklu saray-
ları önemli birer kültür ve sanat merkezi olmuşlardır.¹ Sarayların dışında medreseler de önemli kültür merkezleridir. Bu mekanlarda sadece kitap koleksiyonları oluşturulmamış, yeni eserlerin hazırlanması yolunda da çalışmalar yapılmıştır.² 677 (1278) tarihli bir

*Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, seydaa@atauni.edu.tr

1 Bkz., İbn-i Bibi, *El-Evâmîrü'l-Ala'îye fî'l-Umûr'l-Ala'îye (Selçukname) I-II*, Çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, cilt I: s.149, 244, cilt II: s.53, 106-107, 199-200

2 Bkz., Z. Tanındı, "1278 Tarihli En Eski Mesnevî'nin Tezhipleri", *T. İş Bankası Kültür ve Sanat 8*, Ankara, 1990, s.19

Kur'an-ı Kerim (Dublin, Chester Beatty Library, MS. 1466)³ Konya Sadeddin Köpek Medrese'sinde, Hasan bin Cuban bin Abdullah el- Konevi tarafından istinsah edilip, Muhlis bin Abdullah el-Hindi tarafından tezhiplenmiştir. Aynı sanatçı yine aynı tarihlerde Mevlana'nın Mesnevi'sinin ilk nüshasının (Konya Mevlana Müzesi, Müzelik Eserler Bölümü no: 51)⁴ tezhiplerini de yapar. 723(1323) tarihli diğer bir Mesnevi (Konya Mevlana Müzesi, Müzelik Eserler Bölümü 1177)⁵ ise Sultan Veled'in azadlı kölesi Abdullah oğlu Osman tarafından Konya Mevlana Medrese'sinde istinsah edilmiştir.

Ortaçağda Anadolu'nun tek kültür ve sanat merkezi sadece Konya değildir. Ancak yazma eser kayıtlarından günümüze Duvin⁶, Harput⁷, Diyarbakır⁸, Aksaray⁹, Kayseri¹⁰ gibi birkaç şehrin ismi ulaşabilmiştir.

Selçuklu devletinin 14.yy. başında dağılmasıyla Anadolu'da siyasi güç birçok Türkmen beyliği tarafından paylaşılır. Ancak Konya bu yüzyılda da hem Karamanlı beyliğinin, hem de Mevleviliğin başşehri olarak önemini korur. Bir çok yazma eser yine bu şehirde özellikle de Mevlevi çevrelerinde istinsah edilip tezhiplenir.¹¹

15.yy. başında ise Türk müzehhipleri etkinliklerini Osmanlı sultanlarının koruyuculuğunda Bursa'da sürdürürler.¹² Ayrıca Edirne'deki sarayda bir nakış ve resim atölyesinin olduğu ve bu atölyenin çağdaş resim akımlarına uygun tarzda çalışan sanatkârlardan oluştuğu muhakkaktı.¹³ Yüzyılın sonlarına doğru fetihle beraber İstanbul en önemli sanat merkezi olur. Fatih Sultan Mehmet adına telif ve istinsah edilen eserler sarayda kurulan nakışhanede tezhiplenirler. Konya ise ikincil bir merkez konumuna düşmesine rağmen yine bu tarihlerde Konya'da hazırlanmış tezhipli yazma eserler bilinmektedir.¹⁴

Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan bir Kur'an-ı Kerim¹⁵ ise 15.yy.da İstanbul, Bursa, Edirne, Konya gibi merkezlerin dışında da Anadolu'nun küçük beldelerinde eser istinsah edilip, tezhiplenebildiğini göstermektedir.

Müzelik Eserler Bölümü'nde 18 envanter numarası ile korunan bu iki ciltlik Kur'an-ı Kerim, 538 varak (1076 sayfa) olarak hazırlanmıştır. 317 x 210mm. ölçülerindeki eser, filigransız, aharlı ve açık krem renkli kağıda 9 satır olarak yazılmıştır. 1., 5. ve 9. satırlar-

3 Bkz., A. J. Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of Korans in the Chester Beatty Library*, Dublin, 1967, s. 17

4 Bkz., N. M. Çetin, "Matnawî'nin Konya Kütüphanelerindeki Eski Yazmaları", *Şarkiyat Mecmuası IV*, İstanbul, 1961. s.1035 Yu.Bahruşin, a.g.e., s.8

5 Bkz., N. M. Çetin, a.g.e., s.104

6 Bkz., F. Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990, s. 23-29

7 Bkz., A. S. Ünver, "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülahazalar", *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1948, s.644

8 Bkz., F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, C.III, İstanbul, 1966, no. 7144

9 Bkz., E. Blochet, "Inventaire et description des miniatures et manuscrits couverts à la Bibliothèque National", *Revue des Bibliothèques*, Paris, 1895, Persan 174

10 Bkz., E. Blochet, a.g.e., Persan 174

11 Bkz., 1311 tarihli, Füsülü'l-eşrefiyye fi'l-kavâ'id'ül burhâniye (Sül.Küt. Ay.2445), 1314 tarihli, Kur'an-ı Kerim (K.M.M., Müz.Es.Böl.12), 1323 tarihli Mesnevi (K.M.M., Müz.Es.Böl.1177), 1332 tarihli Mesnevi (K.M.M., Müz.Es.Böl.74), 1367 tarihli Divan-ı Kebir (K.M.M., Müz.Es.Böl.68-69), 1372 tarihli Mesnevi (K.M.M., Müz.Es.Böl.1113) bu yüzyılda Konya'da istinsah edilip tezhiplenen sanat değerleri oldukça yüksek yazmalardır.

12 Bkz., Z. Tanındı, "Tezhip Sanatı" *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara, 1993, s.401

13 Bkz., F. Çağman, "Sultan Mehmet II. Dönemine Ait Bir Minyatürü Yazma: Külliyyat-ı Katibi", *Sanat Tarihli Yılığ VI*, 1974-75, s.334

14 Bkz., 1454 tarihinde meram Konya'da tamamlanmış olan Şerhü'l-lubâb (Sül.Küt. Fatih 5004) isimli yazma Konya'da tezhiplenmiş olmalıdır.

15 Bkz., A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Kitaplar Kataloğu*, Ankara, 2003, s.17-18

da sülüs, diğer satırlarda ise nesih kullanılmıştır.

Ünvan sayfası kaydı olmayan eserin, 2. cildinin 538b sayfasındaki ketebe kaydında nüshanın, Kastamonu beldesinde 879 yılı recebinin evvelinde (1474) Hoşkademoğlu Ali tarafından istinsah edilip tezhiplendiği belirtilmiştir. Nüshanın muhtelif sayfalarında, Konya Mevlana Müzesi'nin mührü bulunur.

Eserin, vişne çürüğü renkli, miklepsiz ve yıpranmış deri cildinin ön yüzüne, mekik şeklinde, salbekli dilimli bir şemse yerleştirilmiştir. Şemsenin merkezinde, dört bölümlü kapalı form oluşturan bir pafta bulunur. Paftanın içine kıvrık dallar üzerine rumiler, dışına ise yine kıvrık dallar üzerine hatai ve yapraklar yerleştirilmiştir. Arka yüzde yuvarlak, dilimli bir şemse bulunur. Şemsenin merkezine geçme motifleriyle tezyin edilmiş yuvarlak bir pafta yerleştirilmiş, paftanın dışında da 16 dilimli, simetrik bir kompozisyon oluşturulmuştur. Kompozisyonda kıvrık dallar üzerine rumiler yerleştirilmiş, rumilerin arasına da yine kıvrık dallar üzerine hatai ve yapraklar konulmuştur.

1b-2a sayfasındaki serlavha tezhibinde sayfa üçe ayrılmış, orta bölümde kare, karenin alt ve üstünde yatay dikdörtgen paftalar oluşturulmuştur. Ortada kalan kare bölüm yazı alanı olarak kullanılmış, yazıların zeminine altınla hafif bir tarama yapılmış, kare alanın dışına ise geçme motifli, altın zeminli bir bordür geçirilmiştir. Kare bölümün alt ve üstünde bulunan dikdörtgen paftalara siyah tahrirli beyaz kufiyle yazı yazılmış, zemin kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş, altın rumilerle süslenmiş, lacivertle renklendirilmiş ve yazılı bölüm her iki tarafta yatay olarak tepelik şeklindeki paftalarla nihayetlendirilmiştir. Yazının bulunduğu paftanın dış köşelerinde kalan alan ise altın zemin üzerine siyah küçük yapraklarla doldurulmuştur. Kare ve dikdörtgen paftaların dışına lacivert zeminli, kalın bir bordür geçirilmiş, bordürde altın kıvrık dallar üzerine alternatif olarak altın-turuncu ve beyaz çiçekler yerleştirilmiştir. Lacivert zeminli bordürün dışında altın zeminli geçme motifli bir bordür bulunur. En dışta ise lacivert zeminli kalın bir bordür vardır. Bu bordüre kapalı form oluşturan beyaz rumiler dikey olarak yerleştirilmiş, oluşan kapalı formların zeminleri alternatif olarak yeşil ve kırmızı ile renklendirilmiştir. Kapalı formların arasına kıvrık dallar üzerine altın rumiler yerleştirilmiş, bordür en sonda hafif silinmiş lacivert tığlarla sonuçlandırılmıştır (Resim 1).

Eserin tüm sayfalarında sayfa siyah tahrirli altın cetvellerle yatay olarak beş bölüme ayrılmış, birinci, üçüncü ve beşinci bölümlere sülüsle tek satır, ikinci ve dördüncü bölümlere nesihle üçer satır yazılmıştır. İkinci ve dördüncü bölümlerin her iki tarafına dikey olarak dikdörtgen paftalar yerleştirilmiş bunlar süsleme alanı olarak kullanılmıştır (Resim 2).

Sayfaların iç kısmına bakan dikdörtgen paftalara zayıf bir işçilikle kıvrık dallar üzerine küçük hatai ve yapraklar yerleştirilmiş, bunlar alternatif olarak pembe ve sarıyla renklendirilmiştir. Desenlerin çoğu kalıpla tek tip olarak hazırlanmış, ancak bazı sayfalarda küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin eserin 11a-20b sayfaları arasındaki bazı paftalara dikey eksen üzerine tek kökten çıkan sarı çiçekler yerleştirilmiştir. 71a-71 b ile 80a-91b arasındaki sayfalarda çiçekler beyaz bırakılmış, zemin sarı ve vişneçürüğü ile ren-

klendirilmiştir. 223a-232b arasındaki süslemelerde ise kıvrık dallar üzerine siyah tahrirli altın çiçekler yerleştirilmiştir (Resim 2).

Sayfanın dış kenarlarına bakan dikdörtgen paftalara lacivert tığlarla sonuçlanan lacivert zeminli daireler yerleştirilmiş, dairelerin içlerine ise bazı sayfalarda kıvrık dallar üzerine rumiler, bazı sayfalarda ise küçük yapraklar konulmuştur. Çeşitlilik yaratmak için 227a-227b ve 228a sayfalarında, dairelerin zemininde alternatif olarak bazan kırmızı bazan siyah kullanılmış, tığlar kırmızı ile renklendirilmişlerdir. 323a-332b ile 366b-369a ve 382a-400b sayfaları arasında ise lacivert zeminli dairelerin tığları farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

Sure başları, siyah tahrirli altın sülüsle yazılmış, yazı zemini pembe kafeslerle süslenmiş, hareketlerin bazıları lacivertle belirlenmiştir. Ancak 273 b'deki sure başı farklı uygulanmıştır. Siyah tahrirli altın sülüsle yazılan sure ismi, lacivert zeminli dilimli bir pafta içine alınmış, kıvrık dallar üzerine yerleştirilmiş altın rumilerle süslenmiştir. Paftanın dışında kalan köşeler ise beyaz zemin üzerine küçük siyah çiçek ve yapraklarla doldurulmuştur (Resim 3).

Durak yerlerinde, ayrıntıları kırmızı ve lacivertle belirlenmiş altın noktalar kullanılmıştır. Hizib, secde ve aşır yerleri yazıyla belirtilmiştir.

538 b'deki ketebe sayfasında, metin sadece alt köşeleri dilimli bir pafta içine siyah tahrirli altın sülüsle yazılmıştır. Yazı zeminde pembe kafesler üzerine lacivert üç noktalar ve kıvrık dallara yerleştirilmiş siyah tahrirli altın hatai ve yapraklar kullanılmıştır. Dilimli paftanın alt köşelerinde kalan alanlara ise kıvrık dallar üzerine siyah tahrirli altın hatai ve yapraklar yerleştirilmiş, hatai ve yaprakların ayrıntıları kırmızı ile belirlenmiş, lacivert renkli zeminde beyaz üç noktalar kullanılmıştır (Resim 4).

Ketebe kaydı, yazmanın istinsah edildiği tarihi, beldeyi ve sanatçı ismini verdiği için eserin belge değeri artmaktadır. Her ne kadar bir kayıt bir beldenin sanat merkezi olduğunu göstermese de önemli bir ipucu oluşturabilir.

Eserin tezhipleri çağdaşı diğer yazmalarla özellikle İstanbul sarayında üretilen yazmalarla karşılaştırıldığında kompozisyon, motif ve renk açısından bazı benzerlikler görülebilir (Resim 5-7). Ancak tezhiplerin sanat değeri İstanbul'da üretilenler kadar yüksek değildir. Eseri, istinsah eden hattat tezhiplenmiştir ki bu, sanat kalitesinin düşmesine sebep olan etkenlerden birisidir. Niğde'li Muhammed bin Kutluğ ve Ahmed bin Hacı Mahmud el-Aksarayi de Anadolu'da yaşamış, istinsah ettiği esere aynı zamanda tezhip de yapan bilinen diğer sanatçılardır. 13.yy. sonu ile 14.yy. boyunca Mevlevi çevrelerinde hazırlanan üstün kaliteli yazmalarda ise hattat ve tezhip sanatçıları genellikle ayrı ayrı kişilerdir ve bu uzmanlaşma üretilen eserlerin sanat kalitesinin artmasını sağlamıştır.

Nüshanın, unvan sayfası kaydı olmadığından kimin okuması için veya kimin koruyuculuğunda hazırlandığını tespit etmek mümkün değildir. 13.yy. sonunda Selçuklu devletinin dağılmasıyla Kastamonu ve Sinop yöresinde yıllarca Candaroğullarının beyliği hüküm sürmüştür, ancak 15.yy.ın ikinci yarısında beylik Osmanlı devletinin nüfuzu altına girmiştir. Nüshanın istinsah tarihi göz önünde tutulursa, eseri Osmanlı kitap sanatları içinde değerlendirmek gerekir.

Resim 1. Konya Mevlana Müzesi, Müzelik Eserler Bölümü, No: 18, 1b-2a

Resim 2. Konya Mevlana Müzesi, Müzelik Eserler Bölümü, No: 18, 222b-223a

Resim 3. Konya Mevlana Müzesi, Müzelik Eserler Bölümü, No: 18, 273b-274a

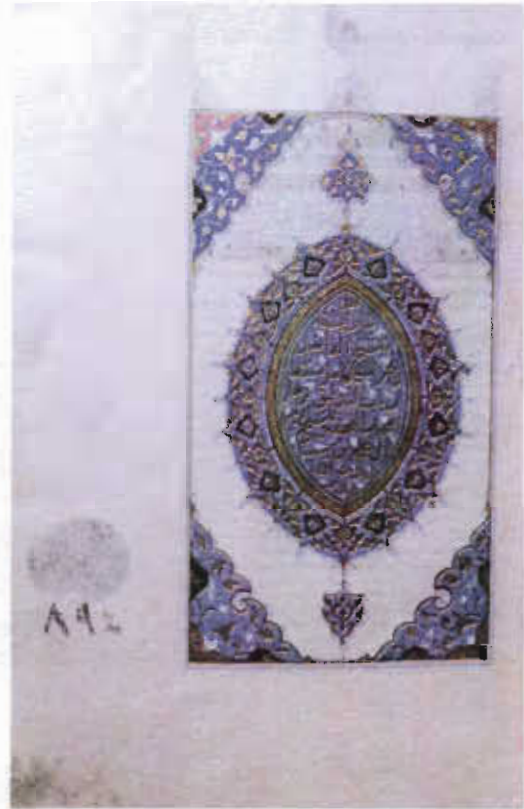
Resim 4. Konya Mevlana Müzesi, Müzelik Eserler Bölümü, No: 18, 538b

Resim 5. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehzade Mehmet Bölümü, No: 28, 1b

Resim 6. Süleymaniye Kütüphanesi
Şehit Ali Paşa Bölümü, No: 1680, 1a

Resim 7. Köprülü Kütüphanesi, No: 894, 2a

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Arberry, A.J., **The Koran Illuminated A Handlist of Korans in the Chester Beatty Library**, Dublin, 1967.
- Gölpınarlı, A., **Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Kitaplar Kataloğu**, Ankara, 2003, s.17-18.
- İbn-i Bibi, **El-Evamlü'l-Âla'ıye Fi'l-Umurl-ı-Âla'ıye (Selçukname) I-II** (Çeviren: Mürsel Öztürk), Ankara, 1996.
- Karatay, F.E., **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, C.III**, İstanbul, 1966.
- Sümer, F., **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara, 1990.
- Uzunçarşılı, İ. H., **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, 1988.

MAKALELER

- Algaç, Ş., "Niğde'li Muhammed Bin Kutluğ'un 791 (1389) Tarihinde İstinsah Edip Tezhiplendiği Mesnevi", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi 3**, Erzurum, 2003, s.143-148.
- Bloch, E., "Inventaire et description des miniatures et manuscrits conservés à la Bibliothèque Nationale", **Revue des Bibliothèques**, Paris, 1985.
- Çağman, F., "Sultan Mehmet II. Dönemine Ait Bir Minyatürlü Yazma: Külliyyat-ı Katibi", **Sanat Tarihi Yıllığı VI**, 1974-75, s.333-346.
- Çetin, N. M., "Matnawî'nin Konya Kütüphanelerindeki Eski Yazmaları", **Şarkiyat Mecmuası IV**, İstanbul, 1961, s.98-117.
- Tanırdı, Z., "1278 Tarihli En Eski Mesnevi'nin Tezhipleri", **T. İş Bankası Kültür ve Sanat 8**, Ankara, 1990, s.17-22.
- Tanırdı, Z., "Tezhip Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, 1993, s.398-406.
- Ünver, A.S., "Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar", **III. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1948, s.642-646

Anahtar Kelimeler: Hoşkademoğlu Ali, Tezhip, Kur'an-ı Kerim